

PASAULINĖS EKONOMINĖS KRIZĖS POVEIKIS LIETUVIŲ REEMIGRACIJOS IR PROTŲ NUTEKĖJIMO PROCESAMS

Rasa Glinskienė¹, Edita Petuškienė²

Kauno technologijos universitetas, Lietuva, ¹rasa.glinskiene@ktu.lt, ²petuskiene@yahoo.com

Anotacija

Pasaulinės ekonomikos krizės problemai nagrinėti pastaruoju metu pasaulyje skiriama ypač daug dėmesio. Jau ne tik spaudos analitikai, rinkų ekspertai, bet ir galingiausių valstybių vadovai kalba apie būtinybę taikyti kuo skubesnes ir efektyvesnes priemones, siekiant užkirsti kelią tikėtina didžiausiai istorijoje pasaulinei finansinių rinkų griūčiai. Tačiau tikima, jog nepaisant atskirų valstybių sprendimų ar net bendrų tarptautinių pajėgų taikomos antikrizinės politikos, tarpusavyje koordinuotų veiksmų, priemonių bei aktyvių pastangų, sutelktų pagerinti finansinę situaciją, ekonomikos lėtėjimas artimiausiu metu nebus sustabdytas, o jo keliamos problemos dar ilgai vargins tiek valstybių vadovus, ieškosiančius būdų šalių augimui paspartinti, tiek gyventojus, susidursiančius su pajamų stygiaus bei nedarbo problemomis. Toks ekonomikos vystymasis neabejotinai turėtų paveikti žmonių judėjimą tarp valstybių ir sąlygoti visuomenės požiūrio į migraciją bei migrantus pokyčius. Jau dabar pastebima, jog migracija daugelyje valstybių vis labiau tampa politine problema, taip sustiprindama imigrantų diskriminacijos riziką. Tokios tendencijos leidžia svarstyti apie galimą gyventojų reemigracijos srautų į Lietuvą padidėjimą bei išaugusiančias nutekėjusių protų susigrąžinimo galimybes.

Raktiniai žodžiai: pasaulinė ekonominė krizė, migracija, reemigracija „protų nutekėjimas“.

Ivadas

Straipsnio problema ir aktualumas. Lietuvai įstojus į ES ir įsigaliojus laisvam asmenų judėjimui, emigracijos mastai šalyje itin išaugo. Tą sąlygojo sudarytos laisvo asmenų judėjimo galimybės bei akivaizdūs ekonominio pragyvenimo skirtumai tarp išsivysčiusių Europos valstybių bei Lietuvos. Tačiau pasauliniu mastu pasklidusi ekonominė krizė sąlygoja įvairius pokyčius, galinčius smarkiai paveikti „protų nutekėjimo“ bei reemigracijos procesus šalyje. Tikėtina, jog net labiausiai išsivysčiusioms valstybėms susiduriant su darbo vietų mažėjimo problemomis, migrantų padėtis užsienio šalyse turėtų akivaizdžiai pablogėti, o tai, manytina, paveiks žmonių apsisprendimą grįžti į kilmės šalis. Kitaip tariant, ekonominiai motyvai, kurių vedini lietuviai vyko gyventi ir dirbti užsienyje dėl geresnio darbo užmokesčio, šiuo metu skatins grįžti į Lietuvą, tikintis gimtojoje šalyje, kitaip nei priėmusioje, rasti bent jau lygiateises įsidarbinimo galimybes. Socialinių motyvų svarba krizės akivaizdoje taip pat sustiprės ir žmonės bus suinteresuoti grįžti ten, kur gyvena jų šeimos, giminės, draugai, galintys padėti išgyventi sunkų laikotarpį. Tačiau tikėtina, jog smarkiai pakitusi situacija darbo rinkoje, grįžusius iš užsienio lietuvius gali priversti prisijungti prie jau ir taip grėsmingai augančio bedarbių skaičiaus, kurių išlaikymas mokesčių mokėtojams ir valstybei pamažu tampa vis sunkiau pakeliama našta. Tad ilgą laiką svarstyti būdai, kaip paskatinti emigrantus grįžti į Lietuvą, pamažu gali tapti neaktualūs dėl natūraliai pasaulio mastu susidariusios situacijos, verčiančios užsienyje geresnio gyvenimo galimybių ieškojusius žmones sugrįžti į kilmės šalis. Tačiau kitaip nei tarkim prieš metus, kai Lietuvoje buvo keliamas darbo jėgos pasiūlos stygiaus problema, šiuo metu smarkiai išaugus nedarbo lygiui, reemigracijos srautų augimas valstybėje tampa kur kas mažiau pageidautinas ir sukeliantis papildomų sudėtingų problemų. Be to, abejotina, ar tarp globalinės ekonominės krizės išgąsdintų reemigrantų bus itin didelė šalies „nutekėjusių protų“ dalis. Priešingai, manytina, jog išsilavinę lietuviai jau bus spėję įsitvirtinti užsienio šalyse, tad daugiausia derėtų laukti sugrįžtančios ne kvalifikuotos darbo jėgos, kurios apmokymai ar perkvalifikavimas Lietuvos darbo biržoje valstybei bus susiję su papildomomis išlaidomis.

Naujumas. Emigracijos sukeliamų problemų, tarp kurių viena iš ryškiausių yra „protų nutekėjimo“ reiškinys bei su juo glaudžiai besisiejančios valstybių pastangos skatinti reemigraciją, tuo užtikrinant apčiuopiamą naudą iš susigrąžintų ir naujos patirties užsienyje įgijusių specialistų, tema yra aptarta daugelio autorių darbuose (Harris, 2004; Cassarino, 2004; Skeldon, 2005; Martens, Pukelienė, 2007; Jucevičienė, Viržintaitė, Jucevičius, 2004 ir kt.). Tačiau pastaruoju metu pasaulio finansų rinkas krečianti krizė sąlygoja poreikį iš naujo įvertinti „protų nutekėjimo“ ir reemigracijos procesus, norint išsiaiškinti ekonominio augimo lėtėjimo padarinius žmonių elgsenai migracijos aspektu. Nepaisant gan akivaizdžių pasaulinės ekonominės krizės įtakos „protų nutekėjimo“ bei reemigracijos procesams egzistavimo požymių, nepastebėta mokslinių darbų, analizuojančių migraciją šiame pasaulinės ekonomikos augimo lėtėjimo kontekste.

Straipsnio objektas – reemigracijos ir „protų nutekėjimo“ procesai.

Straipsnio tikslas – atskleisti pasaulinės ekonominės krizės poveikį lietuvių reemigracijos ir protų nutekėjimo procesams.

Mokslinių tyrimų metodai – mokslinės literatūros analizė.

Protų nutekėjimo reikšmė siunčiančiajai šaliai

Kvalifikuotos darbo jėgos tarptautinė migracija pastaraisiais metais įgauna vis didėjančią svarbą, taip atspindėdama globalizacijos poveikį, pasaulio ekonomikos pagyvėjimą ir staigų informacijos ir komunikacijos technologijų augimą. Pagrindinė šio proceso sąlygojama problema slypi tame, jog besivystančios šalys susiduria su masiniu kvalifikuotos darbo jėgos išvykimu, sukeliančiu „protų nutekėjimo“ grėsmę bei neigiamą poveikį jų augimui ir vystymuisi (Bhorat, Mever, Mlatsheni, 2002. Prieiga per internetą).

Sąvoką „protų nutekėjimas“ (angl. brain drain) apibrėžiama kaip išsilavinusių ar turinčių profesiją žmonių išvykimas iš vienos šalies, ekonominio sektoriaus ar srities į kitą paprastai dėl didesnio darbo užmokesčio ar geresnių darbo sąlygų (Bagdanavičius, Jodkonienė, 2008). Tad „protų nutekėjimo“ reiškinys yra užimtumo, migracijos, ekonominės ir socialinės politikos objektas, kuriam didelį poveikį daro valstybės švietimo ir konkurencingumo politika, apimanti tokias sritis, kaip šalies intelektualio potencialo didinimas, tyrimai ir plėtra bei investicijos į naujovių ir technologijų infrastruktūrą. „Protų nutekėjimas“ dar yra sąlygotas europeizacijos, globalizacijos ir transnacionalizmo reiškinys (Labanauskas, 2006).

Daugelyje pasaulio šalių išsilavinusių asmenų migracija yra nuolatinės legalios migracijos sinonimas. Tokia migracija vyksta dėl to, jog turtingiausios valstybės konkuruoja tarpusavyje, siekdamos užpildyti struktūrinį darbo jėgos stygių vis labiau žiniomis besiremiančioje ekonomikoje. Tačiau didžiausią susirūpinimą tai kelia vargingesnėms šalims, kadangi išsilavinę darbuotojai yra „paviliojami“ ir „išsiurbiami“ iš besivystančių regionų, taip sukeldami neigiamas pasekmes jų vystymuisi (Skilled Migration. Prieiga per internetą). A. Sipavičienės (2006. Prieiga per internetą) teigimu, protų nutekėjimas gali būti įvardijamas, kaip šalies ekonominio/inovacinio/konkurencinio potencialo plėtros stabdys.

Nagrinėjant „protų nutekėjimo“ reiškinį profesiniu aspektu dažniausiai yra minimas universitetų studentų, sveikatos priežiūros darbuotojų, informacinių technologijų specialistų, aukštos kvalifikacijos inžinierių, vadybininkų ir statybos bei konstravimo pramonės darbuotojų „nutekėjimas“ (Labanauskas, 2006). Vis dėlto, remiantis negausiais tyrimais ir/ar įvairiomis Lietuvos ir užsienio autorių publikacijomis, galima išskirti tris profesines grupes „jautriausias“ „protų nutekėjimo“ iš Lietuvos fenomenui - mokslininkus ir tyrėjus (studentus), informacinių technologijų bei sveikatos priežiūros specialistus (Skeldon, 2005; Labanauskas. Prieiga per internetą). Būtent šių profesinių grupių specialistų kvalifikacija ir kompetencija sukuria pasiūlą „protų nutekėjimui“ iš Lietuvos į kitas šalis, o įvairiuose tyrimuose ar pranešimuose argumentuojama, kad polinkis emigruoti ar „nutekėti“ yra daugiau būdingas jauniems, išsilavinusiems specialistams, kurių žinios (įgytos Lietuvos aukštojo mokslo sistemoje) yra lengvai perkeliamos į kitų šalių ekonomiką (Labanauskas. Prieiga per internetą).

Žemas gimimų lygis, neigiamas natūralus gyventojų prieaugis ir populiacijos senėjimas yra priežastys, lemiančios emigracijos, o ypač „protų nutekėjimo“ problemos svarbą Lietuvoje (Matiušaitytė, Čiegis, 2007). Šį teiginį papildydamos V. Pukelienė, R. Glinskienė, D. Beržinskienė (2007) tvirtina, jog Lietuvoje šiuo metu vyksta spartus protų nutekėjimas, turintis didžiulę neigiamą įtaką Lietuvos mokslo raidai bei bendrajai šalies pažangai. Minėtųjų autorių įsitikinimu, iš Lietuvos kasmet išvažiuoja dešimtys ar net šimtai gabiausių mokslininkų, gydytojų, inžinierių, kitos aukštos kvalifikacijos specialistų, o iš talentingiausių studentų, kurių šimtai ar net tūkstančiai studijuoja užsienyje, į Lietuvą grįžta palyginti nedaug. Remiantis D. Jurevičienės (2007) nuomone, akcentuotina, jog atsiradus galimybei išvykti į kitas šalis, nuo pat Nepriklausomybės paskelbimo legaliais ir nelegaliais būdais emigruojančiųjų trumpam ar visam laikui Lietuvos gyventojų nemažėja (Jurevičienė, 2007). Statistikos departamento duomenimis, 2001-2007 m. emigravo 195,2 tūkst. šalies gyventojų (Lietuvos gyventojų tarptautinė migracija. Prieiga per internetą). Tikėtina, jog toks emigruojančių išsilavinusių tautiečių skaičius nebūtų toks bauginantis, jei Lietuva gebėtų palaikyti reemigraciją ir išnaudoti jos teikiamus privalumus.

Nors išsilavinusių žmonių nutekėjimas iš mažiau išsivysčiusių šalių turi tiesioginį neigiamą poveikį jų žmogiškajam kapitalui bei vidutiniam siunčiančiosios šalies produktyvumui, K. Mayr ir G. Peri (2008. Prieiga per internetą) įsitikinimu, galima išskirti netiesioginę įtaką darančius veiksnius, kurie gali žymiai sumažinti tokį neigiamą poveikį ar net paversti jį „protų įgijimu“. Minėtųjų autorių manymu, „protų įgijimo“ galimybės priklauso nuo šalies gebėjimo išnaudoti reemigracijos reiškinį. Daugelis kitų mokslininkų

(Wickramasekara. Prieiga per internetą: Daugėlienė, 2007), pritardami pastarajam teiginiui, taip pat pabrėžia, jog protų nutekėjimo procesas gali turėti daug teigiamos įtakos ne tik patiems emigrantams, kai įgyjama naujos patirties, suteikiamos galimybės gauti didesnę darbo užmokestį bei paremti gimtojoje šalyje likusias šeimas, bet ir valstybei, kuri gali gauti nemažai naudos iš piniginių perlaidų įtekėjimo, technologijų perdavimo. Tačiau pabrėžtina, jog kilmės šalis didžiausią naudą patiria tuomet, kai geba susigrąžinti išvykusius tautiečius, palaikyti nuolatinę emigruojančių bei reemigruojančių asmenų cirkuliaciją ir balansą.

Tad nagrinėjant „protų nutekėjimo“ reiškinį, akcentuotina, jog nepalankios kilmės šalies darbo sąlygos, karjeros perspektyvos ar atlygio už darbą dydis sąlygoja asmenų apsisprendimą išvykti į turtingesnes užsienio valstybes, kurios pajėgios suteikti žymiai platesnes galimybes išnaudoti turimą žinių potencialą bei leidžia įgyti naują vertingą darbo patirtį, siūlydamos dar ir patrauklų užmokestį bei aiškesnes ateities perspektyvas. Be abejonės, vargingesnės šalys dėl kvalifikuotos darbo jėgos, kuriai išugdyti paprastai skiria tam tikras lėšas, paramą, praradimo patiria nuostolius, ir yra priverstos tenkintis kur kas lėtesniu progresu nei geriausius specialistus pritraukiančios turtingiausios ir galingiausios pasaulio valstybės. Tokia besivystančioms šalims nepalanki padėtis skatina jas imtis tam tikrų priemonių, siekiant įtikinti savo piliečius grįžti gyventi ir dirbti į kilmės šalį, nes tik tokiu būdu „protų nutekėjimo“ reiškinys įgyja naudą siunčiančios valstybės atžvilgiu (užsienyje įgiję naujų vertingų įgūdžių darbuotojai juos perduoda vietiniams gyventojams, taip prisidedami prie šalies tobulėjimo ir pažangos). Tačiau pabrėžtina, jog reemigracijos skatinimas yra pakankamai sudėtinga, daug pastangų ir įtikinamų įrodymų dėl šalies ekonominės situacijos pagerėjimo reikalaujanti užduotis.

Pasaulinės krizės pasekmės Lietuvos ekonomikai

Pastaruoju metu pasaulinė ekonominė krizė tapo viena iš aktualiausių ir labiausiai nerimą keliančių temų. Susirūpinimą dėl galimų krizės padarinių jaučia tiek įtakingiausių pasaulio valstybių vadovai, nuo kurių sprendimų didžiąja dalimi priklauso tolesnė krizės eiga ir šalių gerovė, tiek eiliniai piliečiai, slegiami atsakomybės dėl savo šeimų ateities ir išgyvenantys nuolatinę baimę dėl vis realesne nedarbo augimo sąlygomis tampančios tikimybės prarasti darbus, už paskolas įsigytus namus.

G. Duboniko (2008. Prieiga per internetą) teigimu, 2008 m. krizė pirmiausia kilo JAV paskolų rinkoje, o vėliau persimetė ir į kitus regionus. Baltijos šalis ekonominė krizė palietė šiek tiek vėliau. Net iki pat 2008 m. rudens buvo tikėtasi, jog Baltijos šalyse ekonomikos augimas tiesiog sulėtės, tačiau nebus neigiamas. Tačiau jau 2008 m. trečiojo ketvirčio rezultatai parodė, kad Baltijos šalys patirs ekonominį nuosmukį gal netgi greičiau, ir didesnę nei kitos ES narės (Ekonominės krizės poveikis Baltijos šalims. Prieiga per internetą). Be to, imta kalbėti apie tai, jog Bendrame Europos ekonominio nuosmukio kontekste, Lietuvos Vyriausybės taikomos antikrizinės priemonės turėtų pasiteisinti ir sušvelninti ūkio recesijos pasekmes, tačiau bendrai Lietuvos ūkis pradės atsigausti beveik metais vėliau nei vidutiniškai Europos Sąjungoje (2009-2010 m. Europos Sąjungos ekonomikos tarpinės prognozės. Prieiga per internetą).

Šiuo metu krizės poveikis Lietuvoje smarkiai juntamas bene visose gyvenimo bei veiklos srityse. Štai dar visai neseniai įvairūs mokslininkai (Martens, Pukelienė, 2007; Guzavičius, 2006; Balčiūnienė, 2007 ir kt.) bandė spręsti problemą, kaip padidinti darbo jėgos pasiūlą ir patenkinti dėl augančios šalies ekonomikos bei spartaus lietuvių emigracijos proceso didėjančią darbuotojų poreikį. Tačiau dabar situacija darbo rinkoje yra kardinaliai pasikeitusi ir, Lietuvos darbo biržos duomenimis, 2009 m. nedarbas smarkiai išaugo. Pagal optimistinį perspektyvų scenarijų, smulkios ir vidutinės įmonės bus pagrindinės darbo vietų steigėjos. Tačiau negali būti atmetamas pesimistinis perspektyvų scenarijus, kuomet dėl sumažėjusios perkamosios galios, mažės vidaus vartojimas, neigiamai įtakodamas paslaugų sektoriaus plėtrą, o kartu ir mažindamas darbo jėgos paklausą sektoriuose, kuriuose dar neseniai buvusi aktuali darbo jėgos trūkumo problema (Darbo rinkos prognozė, 2009. Prieiga per internetą).

2008 m. Lietuvos statistikos departamento atliktas tyrimas (Smulkių ir vidutinių įmonių verslo sąlygos, 2008. Prieiga per internetą) rodė, jog didžiosios dalies verslininkų prognozės jų verslo atžvilgiu buvo gana optimistinės ir net 11,0 proc. įmonių savininkų tikėjosi praplėsti savo verslą. Tuo tarpu 2009 m. Lietuvos darbo biržos leidinyje „Darbo rinkos prognozė“ (Darbo rinkos prognozė, 2009. Prieiga per internetą) skelbiama, jog darbdaviai jau nebeumato didelės gamybos plėtros ar investicijų bei planuoja mažinti darbuotojų skaičių. Manytina, jog tokioms verslo aplinkoje sparčiai plintančioms pesimistinėms ateities prognozėms įtakos turi daugelis pasaulinės ekonominės krizės metu pakitusių veiklos sąlygų, tarp kurių taip pat akcentuotina šalies bankų vykdoma kreditavimo politika.

R. Norvaišienė, J. Stankevičienė, R. Krušinskas (2008) pabrėžia, jog augant skolinto kapitalo dydžiui, įmonės veiksmas prekių rinkoje tampa agresyvesnis. Skolintas kapitalas ir jo dėka vykdomos investicijos suteikia kompanijoms strateginių konkurencinių pranašumų, įgalina didinti pardavimų apimtis. Šią nuostatą patvirtina 2007 m. Lietuvos verslo rezultatai. Lietuvos ekonomikos apžvalgoje (2008) teigiama, jog didžiulis paskolų iš užsienio srautas ir spartus darbo užmokesčio kilimas 2007 m. lėmė pernelyg staigų vartojimo augimą, kuris prislopino konkurenciją ir sudarė puikias sąlygas pelningumo didėjimui (Lietuvos ekonomikos apžvalga 2008). Tačiau trečiasis 2008 m. ketvirtis buvo tas momentas, kai anot SEB banko analitikų G. Nausėdos, V. Tauraitės ir N. Udrėno (2008. Prieiga per internetą), pakitusios aplinkybės sumažino tiek paskolų pasiūlą bei jų paklausą ir pabrangino kredito išteklius. Bankams sugriežtinus skolinimosi sąlygas verslo klientams, daugelis įmonių atsidūrė itin sudėtingoje padėtyje, kurią dar labiau apsunkino ir naujojo 2008-2012 m. kadencijos Lietuvos Seimo priimti įstatymai, padidinę įmonių mokestinę naštą.

Nepaisant to, jog daugelis mokslininkų (K. Kindsfaterienė, K. Lukoševičius, 2008; Adamonienė, Trifonova, 2007), analizuodami mokesčių sistemos įtaką verslo aplinkai pabrėžia, jog dideli mokesčių tarifai neužtikrina didesnių biudžeto pajamų, o mokesčių lengvatos, priešingai, skatina įmonių rezultatyvumą, augimą, darbo vietų gausėjimą bei biudžeto įplaukų padidėjimą, ekonominės krizės sąlygomis Lietuvos valdžia priėmė sprendimą padidinti PVM bei panaikinti kai kurias iki tol galiojusias mokesčių lengvatas. Nauji įstatymai paskatino gana neigiamą visuomenės reakciją ir sukėlė priešingą efektą nei valdžios sluoksniuose buvo tikėtasi – įplaukos į valstybės biudžetą sumažėjo, taip patvirtindamos anksčiau aptartų mokslininkų nuomonių pagrįstumą bei teisingumą. Tai paskatino valdžią išsipareigoti dar kartą peržiūrėti įstatymus bei rasti efektyvesnius būdus atgaivinti šalies ekonomiką.

2009 m. pradžioje Lietuvos Vyriausybė visuomenei pateikė 4 mlrd. litų vertės Ekonomikos skatinimo planą (Ekonomikos skatinimo planas, 2009. Prieiga per internetą), kurio tikslas yra palengvinti verslo veiklos sąlygas, įlieti papildomų lėšų į Lietuvos rinką bei palengvinti verslui galimybę pasiskolinti, išlaikyti darbo vietas ir tokiu būdu mažinti socialines įtampas visuomenėje. Šio plano naudą, kuria jau dabar kai kurios visuomenės grupės abejoja, bus galima įvertinti tik praėjus tam tikram laikui nuo jame nurodytų priemonių įgyvendinimo. Tačiau atsižvelgus į tai, kokias sumas finansinės krizės poveikiui sumažinti skiria didžiosios pasaulio šalys, Lietuvos galimybės žymiai pakeisti šalies verslo, o drauge ir ekonomines sąlygas, atrodo pakankamai ribotos. Kita vertus, reikia džiaugtis ir tuo, jog šalies valdžia bando ieškoti priemonių, padėsiančių įmonėms ištvirti sudėtingą krizės laikotarpį bei išsaugoti nedarbo augimo akivaizdoje itin svarbiomis tampančias darbo vietas. Tad kol kas tenka konstatuoti, jog Lietuvos galimybės valdyti krizės paliečiamus procesus nėra didelės ir ekonomikos pagerėjimo lūkesčiai labiau siejami su ateitimi, kuomet tikimasi pajusti turtingiausių pasaulio valstybių kovos su recesija pastangų rezultatus.

Dar viena sritis, kurios pokyčius manoma taip sukėlė pasaulinė ekonominė krizė, yra sumažėję emigrantų į Lietuvą siunčiamų pinigų srautai (Pasaulinė ekonomikos krizė mažina emigrantų į Lietuvą siunčiamų pinigų kiekį, 2008. Prieiga per internetą). Manytina, jog siunčiamų į kilmės šalį piniginių sumų mažėjimas yra vienas iš rodiklių, geriausiai atskleidžiančių lietuvių finansinės padėties blogėjimą užsienio valstybėse. Tai leidžia daryti prielaidą, jog netrukus galima sulaukti reemigracijos į Lietuvą padidėjimo.

Apibendrinant teigtina, jog pasaulinė finansinė krizė daro įtaką tiek besivystančių, tiek pažangiausių ir galingiausių pasaulio valstybių ekonomikoms. Nepaisant to, jog gana ilgą laiką buvo tikėtasi, jog Baltijos šalys, o tarp jų ir Lietuva, krizės poveikį pajus nesmarkiai, netrukus minėtosios valstybės perspėtos dėl akivaizdžios krizės grėsmės. Šiuo metu ekonomikos lėtėjimo įtaka jaučiama bene visuose politiniuose, ekonominiuose, socialiniuose procesuose. Bene skaudžiausiai sunkmetį išgyvena darbo dėl įmonių bankrotų ar darbuotojų mažinimo politikos netekę žmonės. Nedarbo mastai tiek Lietuvoje, tiek kitose pasaulio šalyse auga itin grėsmingai. Net didžiosios pasaulio valstybės ieško priemonių sumažinti nedarbo pavojų šalių ekonomikoms. Atsižvelgiant į prastėjančią lietuvių emigrantų situaciją užsienio valstybėse, kurią gana vaizdžiai iliustruoja pervedamų į Lietuvą piniginių srautų mažėjimas, tikėtina, jog netrukus pastebimai išaugs reemigracijos mastai.

Protų susigražinimo perspektyvos Lietuvoje pasaulinės ekonominės krizės kontekste

Lietuvai tapus Europos Sąjungos nare ir pradėjus glaudžiau įsilieti į bendrą ekonominę ir socialinę erdvę, įvairūs išoriniai veiksniai pradėjo daryti vis didesnę įtaką vidinei ekonominei, socialinei ir politinei šalies aplinkai. Dabartiniai migracijos procesai yra viena iš spartėjančios integracijos pasekmių. Ekonominio bendradarbiavimo ir plėtros organizacijos (OECD) ataskaitoje apie tarptautinę migraciją (2007) pabrėžiama, jog emigracijos srautai iš Lietuvos yra didžiausi iš visų ES šalių (Balčiūnienė, 2007).

Praėjusio dešimtmečio pradžioje, dominavo trumpalaikės grįžtamosios (90 proc. visu užsienio kelionių sudarė išvykos iki vieno mėnesio), vadinamosios žvalgybinės, užsienio kelionės komercijos, verslo tikslais ar mokslo/kultūriniai mainai. Pamažu migracijos trukmė ilgėjo, keitėsi ir migracijos tikslai. Vis daugiau trumpalaikių nedeklaruotų išvykų virsta ilgalaikiu buvimu ir emigracija (toks neretai ir yra šios emigracijos tikrasis tikslas) (Sipavičienė, 2006. Prieiga per internetą). Atsižvelgiant į šį faktą, vis aktualesne tampa Lietuvos piliečių reemigracijos srautų didinimo bei kvalifikuotos darbo jėgos susigrąžinimo problema.

Apie ketvirtį migrantų grįžta atgal į tėvynę – reemigruoja (Kripaitis, Romikaitytė, 2005; Mayr, Peri, 2008). Ekonominių migrantų apsisprendimą grįžti lemia daugelis veiksnių. Tačiau apibendrinant šiuos veiksnius galima suskirstyti į dvi pagrindines grupes (Barcevičius, Taurait-Kawai, Martinaitis, Kuzmickaitė, Žvalionytė, 2005. Prieiga per internetą): *socialiniai-kultūriniai veiksniai* (integracijos užsienio valstybėje sunkumai; tėvynės, namų, artimųjų, draugų ilgesys; patriotizmas, noras dalyvauti Lietuvos politiniame ir visuomeniniame gyvenime; šeimos aplinkybių ar socialinio statuso pasikeitimas) bei *ekonominiai veiksniai* (darbo užmokesčio Lietuvoje perspektyva; darbo/ karjeros Lietuvoje perspektyva; bendra šalies ekonominė ir verslo aplinka; šalies ekonominė, socialinė ir kultūrinė infrastruktūra bei gyvenimo kokybė šalyje).

Analizuodami reemigracijos procesus mokslininkai paprastai stengiasi aptarti abiejų šių veiksnių grupių įtaką žmonių pasiryžimui grįžti į kilmės valstybes, tačiau vis dėlto kai kuriais atvejais skirtingų autorių pozicijos išsiskiria ir vieni (Zakharenko, 2008; Kripaitis, Romikaitytė, 2005; Sander, 2007) susitelkia ties socialinių veiksnių nagrinėjimu bei akcentavimu, o kiti (Barcevičius ir kt., 2005. Prieiga per internetą) siekia įrodyti, jog jei emigrantai paliko šalį vedini siekio gyventi turtingiau, tai tik palanki šalies ekonominė situacija gali juos paskatinti reemigruoti. Tad toliau straipsnyje trumpai apžvelgiamas tiek socialinius, tiek ekonominius reemigracijos veiksnius analizuojančių mokslininkų požiūriai.

Reemigracijos tyrimai, paremti gimtosios šalies savybių analize, dažniausiai rodo, jog emigrantai labiau linkę grįžti į turtingesnes ir geografiškai mažiau nutolusias šalis (Zakharenko R., 2008. Prieiga per internetą). Tuo tarpu, R. Kripaitis ir B. Romikaitytė (2005) pateikia priešingą požiūrį dėl geografinio atstumo poveikio reemigracijos procesams, teigdami, jog labiausiai nutolusių šalių kultūriniai skirtumai veikia, kaip socialinis apsisprendimą atmesti emigracijos galimybes arba emigravus grįžti į gimtąją šalį skatinantis motyvas. Šių autorių įsitikinimu: „...dažniau grįžtama į gimtinę iš toli esančių šalių, nes yra labai dideli kultūros skirtumai, sunkiau surinkti informaciją apie tikslinę šalį, dėl to dažniau padaromas klaidingas apsisprendimas emigruoti“.

R. Zakharenko (2008. Prieiga per internetą) teigimu, literatūra pateikia neabejotinus duomenis, jog šeimos ryšiai gimtojoje šalyje padidina grįžimo galimybes, o tokie ryšiai priimančioje šalyje grįžimo tikimybę sumažina. M. Sander (2007. Prieiga per internetą), šeimą ir neekonominės priežastis taip pat įvardija, kaip didesnę įtaką sugrįžimui į gimtąją šalį turinčius veiksnius. Tuo tarpu, R. Kripaitis bei B. Romikaitytė (2005) pastarąjį aspektą, t. y. šeimą, jos dydį, gimines draugas, įvardija dar ir, kaip vieną iš svarbiausių ir didžiausių įtaką žmonių apsisprendimui emigruoti darančių motyvų. Minėtųjų autorių įsitikinimu: „Kuo glaudesni ryšiai su giminaičiais, draugais, kuo didesnė šeima, tuo mažiau asmenys linkę emigruoti,“.

E.Barcevičius ir kt. (2005), nagrinėdami reemigracijos problemą, didesnę dėmesį sutelkia į ekonominių veiksnių įtakos grįžimui į gimtąją šalį analizei. Minėtųjų autorių nuomone, nagrinėjant užsienio šalių pavyzdžius, galima pastebėti tendenciją, kad emigrantus sugrįžti skatina pagerėjusi ekonominė padėtis tėvynėje, atviresnė ekonomika, padidėjusios investicijos į mokslą, tyrimus ir pan. Tad siekiant įvertinti galimas reemigracijos tendencijas artimiausiu laikotarpiu, svarbu išanalizuoti šalies pastangas gerinant ekonominę padėtį bei kuriant specialias priemones, skirtas darbo jėgai, o ypač – kvalifikuotiems specialistams, susigrąžinti, drauge atsižvelgiant į susiklosčiusią specifinę situaciją tarptautinėse finansų rinkose, t. y. pasaulinės ekonomikos lėtėjimo reiškinį.

Akivaizdu, jog pasaulinės ekonominės krizės kontekste galima daryti prielaidas apie padidėjančius lietuvių reemigracijos srautus, t. y. į užsienio šalis turtingesnio bei laimingesnio gyvenimo ieškoti išvykę šalies gyventojai dėl sumažėjusios darbų pasiūlos, užmokesčio dydžio ar net sustiprėjusio neigiamo vietinių gyventojų požiūrio į imigrantus, „atimančius“ vis vertingesnėmis tampančias darbo vietas, parvyks į tėvynę. Manytina, jog pasaulinės finansinės krizės sąlygotuose reemigracijos procesuose ryški tiek socialinių-kultūrinių, tiek ekonominių grįžimo į kilmės šalį veiksnių įtaka.

Atsižvelgiant į tai, jog ekonominė situacija smarkiai prastėja net ir labiausiai išsivysčiusiose valstybėse, pirmiausia paliesdama svetimšalius imigrantus, kurie esant darbo vietų mažėjimo situacijai šalyje, tampa nepageidaujami, akivaizdu, jog stiprėja ekonominės paskatos reemigruoti į gimtąją šalį, kurioje emigrantai gali tikėtis rasti lygiateises sąlygas konkuruoti darbo rinkoje. Tad nepaisant to, jog darbo

užmokesčio bei karjeros perspektyvos pasaulio ekonomikos lėtėjimo akivaizdoje, iš subjektyvių kiekvieno išvykusio asmens pozicijų vienodai nepatraukliai ar, priešingai, labai skirtingai gali atrodyti tiek Lietuvos, tiek kitos pasaulio valstybės kontekste, neįsivertinę emigrantai tiesiog nebeturi galimybės rinktis ir yra tarsi priversti trauktis iš užsienio šalių dėl ten gyvenančių vietinių gyventojų spaudimo valdžioms, reikalaujant išsiųsti užsieniečius ir taip kovoti su augančiu nedarbu. Esant tokiai situacijai, kai net turtingiausiose valstybėse kiekviena anksčiau vietiniams gyventojams atrodžiusi nepatraukliai darbo vieta, tampa reikalinga, emigrantams gali pasidaryti pernelyg sunku dėl jos kovoti, o tikėtis tapti turtingos valstybės gerai išlaikomu bedarbiu (kas, kaip jau minėta, prieš kurį laiką dar buvo kai kurių emigrantų apsigalvota ir daug žadanti strategija) nebėra vilčių dėl valstybių socialinės apsaugos politikų pokyčių, nukreiptų tiesiogiai į vietinių gyventojų, o ne užsienio piliečių, gerovės užtikrinimą.

Socialinių reemigracijos veiksnių įtaka pasaulinės finansinės krizės metu taip pat aiškiai išvengiama: iškilus sunkumams, tokiems, kaip darbo ir pajamų netekimas, sudėtingą šalių ekonominio nuosmukio laikotarpį be abejo lengviau išgyventi artimųjų, draugų globoje, jaučiant jų moralinę, materialinę paramą.

Lietuvoje ilgą laiką buvo svarstoma, kaip paskatinti sugrįžti į tėvynę užsienyje dirbančius lietuvius. Tik prasidėjusi pasaulinė ekonominė krizė buvo laikoma pačiu tinkamiausiu momentu paskatinti žmones grįžti į Lietuvą, tikintis, jog juos pritrauks bent jau minimalus socialinis užnugaris: tėvai, butas, giminės, pažįstama aplinka, įprasta kultūra ir suprantama kalba. Tačiau šiuo metu galima teigti, jog lietuvius skatins ne vien neabejotinai svarbūs socialiniai motyvai, tačiau ir smarkiai pablogėjusi darbo rinkos užsienyje situacija. Tad teigtina, jog neretai reemigracija turėtų būti sąlygojama ne pačių emigrantų laisvo apsisprendimo, o priimančios šalies vykdomos politikos imigrantų atžvilgiu.

Jei dar visai neseniai tokia situacija, kai lietuviai yra priversti grįžti gyventi į gimtą šalį, būtų atrodžiusi džiuginanti, tai šiuo sunkiu šaliai metu, ji vėl iškelia daugybę klausimų bei paskatina naujų ir labai sunkiai išsprendžiamų problemų susidarymą, galintį dar labiau komplikuoti ir taip sudėtingą šalies ekonominę bei socialinę gyvenimą krizės akivaizdoje. Viena iš labiausiai bauginančių grėsmių, labai tampriai besisiejanti su reemigracijos srautų didėjimu, yra itin smarkiai augantys bedarbystės mastai. Gana aišku, jog kol kas šios problemos Lietuvos valstybė negalės lengvai išspręsti dėl daugybės pakankamai svarbių priežasčių, tarp kurių viena ryškiausių – lietuvių galimybių emigruoti sumažėjimas (vienas iš didžiausių emigravusių lietuvių „nuopelnas“ buvo sumažėjęs šalies nedarbo lygis).

Pakankamai suprantama, jog dabartinė šalies ekonominė situacija bei neretai pasireiškiantis valdžios nesugebėjimas tinkamai įvertinti bei išspręsti iškilusių problemų nėra tie motyvai, kurie padėtų susigrąžinti prarastus inteligentus („nutekėjusius protus“). Siekiant, kad į šalį būtų pritraukiami išprusę aukštos kvalifikacijos specialistai, šalyje reikia spręsti daugelį įsisenėjusių problemų, kurias dabartinė globali finansinė krizė tik dar labiau išryškina. Įvairūs šalies mokslininkai (Barcevičius ir kt., 2005; Stepanauskas, 2003; Guzavičius, 2006 ir kt.) jau kurį akcentuoja pastebėtas reemigracijos kliūtis laikytinas problemas.

Pirmoji problema, su kuria susiduriama kalbant apie Lietuvos valstybės institucijų veiklą lietuvių migracijos srityje, yra migracijos politikos koordinavimo trūkumas. Pirmiausia, nėra vienos institucijos, kuri koordinuotų daugelio institucijų ir organizacijų įgyvendinamas priemones šioje srityje. Antra, emigracija yra kompleksiškas ir, politikos požiūriu horizontalus (o ne sektorinis) reiškinys. Todėl nors daugelis institucijų įgyvendina aktualias priemones joms priskirtose srityse, tačiau trūksta bendresnio ir strategiško požiūrio bei kompleksinių ryšių tarp skirtingų migraciją įtakančių veiksnių supratimo. Trečia, nemažai įgyvendinamų priemonių persidengia (pavyzdžiui, aktualią informaciją gali suteikti daug įstaigų, bet tik pagal savo kompetenciją). Ketvirta, skirtingų institucijų teikiama informacija tais pačiais klausimais gali skirtis (Barcevičius ir kt., 2005. Prieiga per internetą). Be to, migrantų grįžimą apsunkina daug praktinių problemų: socialinių garantijų neapibrėžtumas, minėtas informacijos trūkumas, įsidarbinimo Lietuvoje sunkumai, vaikų integravimas į Lietuvos bendrojo lavinimo sistemą, papildomi kaštai dėl transporto, būsto susiradimo ir pan. klausimai (Guzavičius, 2006. Prieiga per internetą).

Protų nutekėjimo priežastis nėra vien bendrasis ekonominis Lietuvos atsilikimas. Protų nutekėjimą taip pat itin skatina Lietuvos mokslo bei studijų sistemos ydos, rimtos ir įsisenėję jos struktūrinės problemos. Pasaulio Banko atliktos analizės rodo, kad Lietuva yra viena iš labiausiai atsilikusių šalių mokslinės produkcijos ir inovacijų srityje – netgi tarp Vidurio ir Rytų Europos šalių (Stepanauskas, 2003. Prieiga per internetą). Mokslo tyrimų finansavimo Lietuvoje dinamika rodo, jog moksliniai tyrimai valstybėje prioriteto neturi. Nėra abejonių, kad kol nepasikeis valdžios santykis su mokslu, nebus įmanoma ir protų susigrąžinimo strategija (Pilietinės visuomenės institutas, 2005. Prieiga per internetą).

Atsižvelgiant į gana žemą Lietuvos ekonominę lygį išsivysčiusių šalių atžvilgiu bei nepakankamą mokslo bei tyrimų finansavimą, teigtina, jog emigravę į užsienį piliečiai, o ypač tie, kurie dirba pagal turimą

kvalifikaciją, sugebėję perprasti bei atitikti priėmusios šalies darbo rinkos reikalavimus, nejaus didelio poreikio grįžti į teigiamų poslinkių nežadančią Lietuvą, kurioje net ekonomikos augimo laikotarpiu neturėjo tinkamų veiklos sąlygų. Tačiau kalbant apie nekvalifikuotą darbo jėgą ar asmenis, užsienyje dirbančius ne pagal turimą išsilavinimą, tikėtina, jog reemigracijos srautai globalios ekonominės krizės laikotarpiu turėtų pagausėti. Taip mąstyti skatina bene visoms pasaulio šalims būdinga nuostata pirmenybę teikti savo piliečių interesams ir socialiniam saugumui užtikrinti, t. y. esant darbo vietų stygiui, pirmiausia tą skaudžiai pajus imigrantai iš užsienio, kurie paprastai pasitelkiami kompensuoti trūkstamą darbo jėgą tiek, kiek šio trūkumo negali kompensuoti vietinė darbo jėga. Esant sunkiai ekonominei situacijai priimančioje šalyje, tikėtina, jog imigrantai bus vertinami ne itin palankiai, praras turėtas socialines garantijas ir bus priversti grįžti į kilmės šalis.

Sudėtinga Lietuvos ekonominė padėtis, o ypač - įtempta situacija darbo rinkoje, deja, nėra tos sąlygos, kurioms esant būtų galima deramai džiaugtis iš užsienio šalių parvykstančiais tautiečiais. Auganti darbuotojų konkurencija, bandant rasti bent minimalias pajamas užtikrinančią darbą, daugelį žmonių gali paskatinti į reemigracijos procesą žvelgti gana neigiamai. Nepalankias nuostatas sutvirtina žinojimas, jog geriausi, gabiausi šalies gyventojai, kurie užsienio šalyse paprastai sulaukia kur kas didesnio įvertinimo ir pripažinimo nei Lietuvoje, tikriausiai nesugrįš, nes priėmusioje šalyje seniai įsitvirtino ir susikūrė pakankamai užtikrintas ateities perspektyvas (kita vertus, „protų susigrąžinimo“ procesu kažin ar būtų deramai pasinaudota aktyvaus krizės veikimo metu, kadangi tikėtina, jog patys specialistai būtų priversti imtis iniciatyvų, kurios, vėlgi, tikėtina nesulauktų deramo valdžios dėmesio). Labiausiai tikėtina, jog į Lietuvą sugrįš nekvalifikuota darbo jėga, kuri, manytina, šaliai sukels dar daugiau problemų.

Išvados

1. Aukštos kvalifikacijos darbuotojų mobilumas besivystančiose šalyse paprastai yra nepageidautinas, kadangi išvykusiųjų namo paprastai siunčiamos nemažos pinigų sumos, deja, nekompensuoja šių specialistų netekimo. Neabejotina, jog Lietuvoje protų nutekėjimo problema yra gana opi, kadangi šalyje nėra sudarytos tinkamos sąlygos pasinaudoti galimais šio proceso privalumais, t. y. nesugebama užsienyje vertingo išsilavinimo ar patirties įgijusius specialistus susigrąžinti. Viso to priežastis yra tiek globalizacijos bei europeizacijos procesai, tiek bendrasis šalies ekonominis atsilikimas, tiek mokslo bei studijų sistemos trūkumai. Valstybė turėtų skirti kur kas daugiau dėmesio „protų nutekėjimo“ bei reemigracijos paskatinimo problemų sprendimui, siekdama, jog kvalifikuoti specialistai kurtų pažangą ir gerovę savo kilmės valstybėje, o šalies lėšos, skirtos šių specialistų išsilavinimui, nebūtų prarandamos veltui.
2. Finansinei krizei palietus daugelio pasaulio valstybių ekonomikas, vyksta sudėtingi ir sunkiai suvaldomi procesai, paveikiantys bene visas žmonių gyvenimo bei veiklos sritis. Net aukščiausiu technologiniu išsivystymu, gausiais gamtiniais ištekliais ir stipriais piniginiiais resursais pasižyminčios galingiausios pasaulio valstybės tampa nebepajėgios užkirsti kelią finansinei krizei bei šios krizės sukeliama poveikiui įvairioms ūkio šakoms. Lietuvoje itin smarkiai augantis nedarbo lygis, taip pat yra viena iš su ekonomikos recesija susijusių problemų, kurios sprendimui šalies valdžia siekia rasti kiek įmanoma efektyvesnius mechanizmus bei priemones. Tačiau akivaizdu, jog nedarbo grėsmė aktuali globaliu mastu, o tai leidžia svarstyti apie naujas žmonių judėjimo tendencijas, t. y. tikėtina sulaukti reemigracijos srautų į Lietuvą išaugimo.
3. Pasaulinė ekonominė krizė išryškina tiek ekonominių, tiek socialinių-kultūrinių veiksnių įtaką migrantų apsisprendimui grįžti į Lietuvą. Net labiausiai išsivysčiusioms pasaulio valstybėms juntant neigiamą ekonomikos sulėtėjimo poveikį, manytina, jog pirmiausia darbo vietų praradimo pavojų pajus imigrantai iš užsienio. Darbo rinkos situacijai tapus įtempta ir sudėtinga, pragyvenimo šaltinio bus pradėta ieškoti bent jau lygiateisės konkurencinės sąlygos užtikrinančiose kilmės šalyse, kuriose gyvena artimieji ir giminės, galintys suteikti sunkmečiu itin reikalingą paramą ir pagalbą. Tad reemigracijos srautai globalios ekonomikos krizės metu turėtų žymiai padidėti. Tačiau tikėtina, jog sunki Lietuvos ekonominė padėtis ir valstybės institucijų koordinuotų veiksmų migracijos srityje trūkumas sąlygos tai, jog aukštos kvalifikacijos specialistai, dirbantys pagal turimą išsilavinimą ir gaunantys pajamas, kurių Lietuvoje niekas negalėjo pasiūlyti net ekonominio pakylimo laikotarpiu, nebus suinteresuoti grįžti į jokių teigiamų perspektyvų nežadančią gimtąją šalį. Todėl labiausiai tikėtina, jog į labiau Lietuvą grįš nekvalifikuoti darbuotojai, užsienyje pritrūkę darbo vietų arba specialistai, nespėję priėmusioje šalyje deramai įsitvirtinti ir dirbę žemos kvalifikacijos darbus. Tokie galimi reemigracijos srautų padidėjimai krizės

metu nėra itin pageidaujami, kadangi, tikėtina, dar labiau komplikuos ir taip sudėtingą situaciją darbo rinkoje.

Literatūra

1. 2009–2010 m. Europos Sąjungos ekonomikos tarpinės prognozės. Prieiga per internetą: http://www.esnaujienos.lt/index.php?option=com_content&view=article&id=499:2009-m-europos-sjungoje-bvp-sumas-18-&catid=100:europos-sjungos-ekonomika&Itemid=80 [žiūrėta 2009-02-13].
2. Adamonienė R., Trifonova J. (2007). 'Valstybės parama smulkiąjam ir vidutiniam verslui: bendras ir praktinis aspektai', *Inžinerinė Ekonomika-Engineering Economics*(1), pp. 16-21.
3. Bagdanavicius J., Jodkonienė Z. (2008) 'Protų nutekėjimas iš Lietuvos: Valstybės tarnaujų požiūris', *Inžinerinė Ekonomika-Engineering Economics* (2), pp. 55-60.
4. Balčiūnienė I., 2007. Darbo rinkos analizė ir pasiūlymai darbo jėgos trūkumo problemai spręsti, atsižvelgiant į šalies ūkio plėtros prognozę 2008-2015 metams. Kaunas, 150 p.
5. Barcevičius E., Tauraitis K., Martinaitis Ž., Kuzmickaitė D., Žvalionytė D. 2005. Ekonominių migrantų skatinimo grįžti į tėvynę priemonės. Mokslinis tyrimas. Vilnius. P. 74. Prieiga per internetą: <http://www.migracija.lt/index.php?971318340> [žiūrėta 2008-12-16].
6. Bhorat H., Mever J. B., Mlatsheni C., 2002. Skilled labour migration from developing countries: study on South and Southern Africa // *International Migration Papers* Vol. 52. Prieiga per internetą: <http://www.queensu.ca/samp/migrationresources/braindrain/documents/bhorat.pdf> [žiūrėta 2008-12-15].
7. Cassarino J. P., 2004. Theorising Return Migration: The Conceptual Approach to Return Migrants Revisited // *International Journal on Multicultural Societies (IJMS)*, Vol. 6, No. 2 "Managing Migration and Diversity in the Asia Pacific Region and Europe". Prieiga per internetą: www.unesco.org/shs/ijms/vol6/issue2/art4 [žiūrėta 2008-12-12].
8. Daugeliene R. (2007). 'Žinių darbuotojų migracijos ypatumai Europoje ir pasaulyje', *Inžinerinė Ekonomika-Engineering Economics*(3), pp. 57-64.
9. Darbo rinkos prognozė, 2009. Lietuvos darbo birža. <http://www.ldb.lt/Informacija/DarboRinka/Documents/Prognoze.pdf> [žiūrėta 2009-02-13].
10. Dubonikas G., 2008. Ar pavyks išvengti pasaulinės ekonominės krizės? Prieiga per internetą: http://www.politika.lt/index.php?cid=9316&new_id=750040 [žiūrėta 2009-02-09].
11. Ekonomikos skatinimo planas, 2009. Lietuvos Respublikos Vyriausybė. Prieiga per internetą: http://www.lrvk.lt/main.php?id=15_vyr_dok/Ekonomikos_skatinimo_planas.htm&d=0 [žiūrėta 2009-02-14].
12. Ekonominės krizės poveikis Baltijos šalims. Prieiga per internetą: <http://www.kelias.net/1514.html> [žiūrėta 2009-02-13].
13. Guzavičius J. Konferencijų ciklas: darbo rinka – dabartis ir perspektyvos. Darbdaviai, jų įtaka ir atsakomybė. 2006. Vilnius. Prieiga per internetą: <http://www.i-manager.lt/upload/200605/lpkkonferencija.doc>.
14. Harris N., 2004. Migration without borders. The economic perspective. Prieiga per internetą: <http://unesdoc.unesco.org/images/0013/001391/139151e.pdf> [žiūrėta 2008-12-15].
15. Jucevičienė P., Viržintaitė R., Jucevičius G., 2004. „Brain drain“ in country in-transition: paradox of higher education // *Socialiniai mokslai*. Nr. 2 (44). Kaunas. P. 45-55.
16. Jurevičienė D., 2007. Jaunų šeimų būsto problema ir darbo jėgos judėjimas // *Ekonomika* Nr. 79. Vilnius. P. 94-108.
17. Kindsfaterienė K., Lukasevicius K. (2008). 'The Impact of the Tax System on Business Environment', *Inžinerinė Ekonomika-Engineering Economics*(2), pp. 70-77.
18. Kripaitis R., Romikaitytė B., 2005. Tarptautinė darbo jėgos migracija: jos esmė, formos ir ją sąlygojantys veiksniai // *Ekonomika ir vadyba: aktualijos ir perspektyvos*. Šiauliai. P. 171-178. Prieiga per internetą: http://www.smf.su.lt/documents/konferencijos/Galvanauskas%202005/2005%20m.%20leidinys/Kripaitis_Romikaityte.pdf [žiūrėta 2009-02-12].
19. Labanauskas L. „Protų nutekėjimo“ problema Europos sąjungos laisvo asmenų judėjimo kontekste (profesinis aspektas) Prieiga per internetą: <http://www.socforumas.lt/files/events/protu%20nutekejimo.doc> [žiūrėta 2008-12-09].
20. Labanauskas L. 2006 „Protų nutekėjimo problema Lietuvoje: medikų emigracija“ // *Filosofija. Sociologija*. Nr. 2. Vilnius. P. 27-34.
21. Lietuvos ekonomikos apžvalga, 2008. DnB NORD banko analitikų Lietuvos ekonomikos apžvalga. Prieiga per internetą: http://www.dnbnord.lt/files/dnbnord_lep_2008_lt.pdf [žiūrėta 2009-02-14].

22. Lietuvos gyventojų tarptautinė migracija, 2008. Statistikos departamentas prie Lietuvos Respublikos Vyriausybės. 2008. Vilnius. P. 60. Prieiga per internetą: http://www.stat.gov.lt/lt/catalog/pages_list/?id=1567 [žiūrėta 2008-12-15].
23. Martens O., Pukelienė V., 2007. Recent trends of the Lithuanian labour market and their managerial implications // Taikomoji ekonomika: sisteminiai tyrimai: 2007. Nr. 1. Kaunas. P. 55-73.
24. Matiušaitytė R., Čiegis R., 2006. Free movement of people: brain exchange or brain drain for new EU members // Human resources - the main factor of regional development: proceedings of the 2nd international conference. Klaipėda. P. 191-199.
25. Mayr K., Peri G. 2008. Return Migration as Channel of Brain Gain. Centre for Research and Analysis of Migration Discussion Paper No 04/08. London. P. 53. Prieiga per internetą: http://www.econ.ucl.ac.uk/cream/pages/CDP/CDP_04_08.pdf [žiūrėta 2009-01-05].
26. Nausėda G., Tauraitė V., Udrėnas N., 2008. Lietuvos makroekonomikos apžvalga Nr. 34. Prieiga per internetą: <http://www.seb.lt/Archyvas/LMA34.pdf> [žiūrėta: 2009-02-14].
27. Norvaisiene R., Stankeviciene J. and R.Krusinskas (2008). 'The Impact of Loan Capital on the Baltic Listed Companies' Investment and Growth', *Inzinerine Ekonomika-Engineering Economics* (2), pp. 40-48.
28. Pasaulinė ekonomikos krizė mažina emigrantų į Lietuvą siunčiamų pinigų kiekį, 2008. Prieiga per internetą: <http://www.ve.lt/?data=2008-12-23&rub=1065924814&id=1230040171&skip=klaus&klaus=1234112203&ats=1> [žiūrėta 2009-02-15].
29. Pilietinės visuomenės institutas, 2005. Lietuvių emigracija: problema ir galimi sprendimo būdai. Vilnius, 48 p. Prieiga per internetą: http://www.civitas.lt/files/Tyrimas_Lietuviu_emigracija_Studija.pdf [žiūrėta 2008-12-09].
30. Pukelienė V., Glinskienė R., Beržinskienė D., 2007. Darbo jėgos migracija: globalinis aspektas // Taikomoji ekonomika: sisteminiai tyrimai. Nr. 2. Kaunas. P. 49-63.
31. Sander M., 2007. Return Migration and the "healthy immigrant effect". Prieiga per internetą: <http://www.iser.essex.ac.uk/bhps/2007/programme/data/papers/Sander.pdf> [žiūrėta 2008-12-12].
32. Sipavičienė A., 2006. Tarptautinė gyventojų migracija Lietuvoje: modelio kaita ir situacijos analizė. Vilnius, 44 p. Prieiga per internetą: <http://www.migracija.lt/index.php?-1777377463> [žiūrėta 2009-01-05].
33. Skeldon R., 2005. Globalization, skilled migration and poverty alleviation: brain drains in context. 39 p. Prieiga per internetą: http://www.migrationdrc.org/publications/working_papers/WP-T15.pdf [žiūrėta 2008-12-09].
34. Skilled migration. Prieiga per internetą: http://www.migrationdrc.org/research/typesofmigration/skilled_migration.html [žiūrėta: 2008-12-09].
35. Smulkių ir vidutinių įmonių verslo sąlygos, 2008. Statistikos departamentas prie Lietuvos Respublikos Vyriausybės. Prieiga per internetą: <http://www.stat.gov.lt/lt/catalog/viewfree/?id=1386> [žiūrėta 2009-02-13].
36. Stepanauskas R., 2003. Protų nutekėjimas ar protų apsikeitimas? Prieiga per internetą: http://www.balticlabs.com/forumas/MKS03_stepanauskas_pranesimas.doc [žiūrėta 2008-12-16].
37. Wickramasekara P. Policy responses to skilled migration: retention, return and circulation. *International migration papers*. Geneva. P. 32. Prieiga per internetą: <http://www.ilo.org/public/english/protection/migrant/download/pom/pom5e.pdf> [žiūrėta 2008-12-09].
38. Zakharenko R., 2008. Return migration: an empirical investigation. Prieiga per internetą: <http://new.hse.ru/sites/infospace/podrazd/facul/mief/DocLib3/Ch2tmp.pdf> [žiūrėta 2008-12-12].

THE GLOBAL ECONOMICAL CRISIS IMPACT ON THE PROCESSES OF LITHUANIAN REEMIGRATION AND „BRAIN DRAIN“

Rasa Glinskiene, Edita Petuskiene

Summary

In the recent times there is paid much attention for the analysing problem of the global economic crisis. Today not only press analysts, market experts, but even the heads of the strongest and most powerful countries in the world, talk about the necessity to apply as possible faster and more effective instrumentality in order to prevent believable the biggest in the history global financial markets fall. Though there are believed, that despite all the separate decisions of the countries or even anticritical policy, coordinated actions, devices and active efforts of integrated international forces trying to improve the financial situation, the economic deceleration won't be stopped in the near future and its caused problems long time will trouble not only the countries leaders, which will seek the ways to expedite economic growth, but even unremarkable people, which will confront with the difficulties of income lack and unemployment. Such economical development decidedly will affect the people's movement among countries and will determine the changes of society's attitude to the migration and migrants. There are noticed, that in many countries immigration the further the greater becomes the political problem, which sustains the risk of immigrants discrimination. Suchlike tendencies allow considering about the possible increment of remigrations flows to Lithuania and about the increased opportunities to retrieve the lost brain.

Keywords: global economical crisis, migration, remigration, „brain drain“.

